

BAKGRUND OCH MOTIV

I dalgångsbygden mellan Rickebasta och Hagelstena ingår, förutom de bägge gårdarna, även Årby by och Alsike prästgård. Landskapet är kuperat och småbrutet med steniga, väl hävdade betesbackar. Bebyggelsen ligger i höjdläge utmed dalgångens sydsluttning. Invid byarna och gårdarna finns gravfält som tyder på en bebyggelsekontinuitet från förhistorisk tid. Den smala väg som slingrar sig fram längs med dalgången är troligen av mycket hög ålder och har inte ändrats i sin sträckning åtminstone sedan 1600-talet. Utmed vägen står två runstenar, en vid Prästgården och en vid Tagsta. Den senare stod ursprungligen vid vägen men har i sen tid flyttats till sin nuvarande plats. Vid Brantshammars gård finns flera välbevarade byggnader som är värdefulla exempel på panelarkitektur från sekel-skiftet.

Större delen av området är klassat som kulturhistoriskt riksintresse och har dessutom i Uppsala kommuns naturvårdsinventering 1988 åsatts ett högt naturvärde. Rickebasta träsk med sin unika alsumpskog, har i samma inventering åsatts högsta naturvärde.

Enligt beslut av kommunfullmäktige 1985-06-17 förklarades området som speciellt skyddsvärt med tillämpning av 38 § i byggnadsstadgan rörande särskild miljöhänsyn.

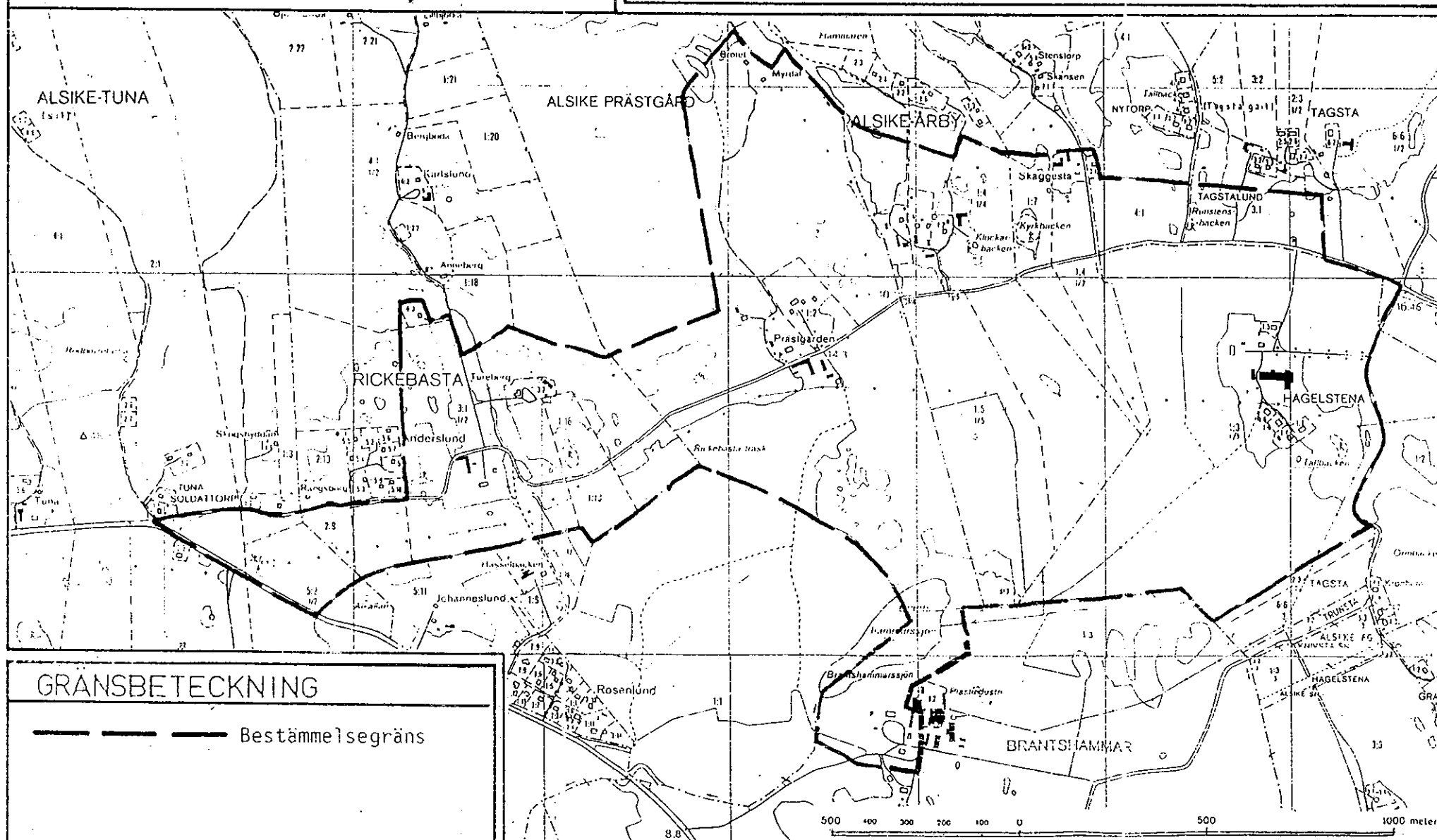
Den 1 juli 1987 upphävdes byggnadslagen från 1947 samt byggnadsstadgan från 1959 genom ikraftträdandet av en ny plan- och bygglag (PBL). Med anledning av att det tidigare skyddet enligt 38 § i byggnadsstadgan upphörde med PBL samt att lovplikten i PBL varierats inom och utom samlad bebyggelse, beslutade byggnadsnämnden 1987-06-16 att åter skapa skyddet för området genom områdesbestämmelser.

Utöver den generella lovplikten i PBL föreslås i områdesbestämmelserna en utökad lovplikt som närmare anges i 1 § nedan samt bestämmelser rörande byggnaders placering och utformning som anges i 2 § nedan. Vid prövning av bygglov kommer den tidigare byggda miljön och landskapsbilden att ge förutsättningarna för tänkbara åtgärder. Vid prövning av lov för jordbrukets ekonomibyggnader kommer gränskningen endast att beröra byggnadens placering, form, material och färg. Beslut i bygglovärenden av denna typ är delegerade till respektive bygglovarkitekt.

Områdesbestämmelser är bindande för prövning av bygglov och rivningslov. Även lovfria åtgärder skall utföras varsamt så att byggnaders särdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, miljömässiga och konstnärliga värde tas till vara.

En områdesbestämmelse som intas som planbestämmelse får inte ifrågasättas vid efterföljande detaljplanläggning.

OMRÅDESKARTA

OMRÅDESBESTÄMMELSER

UTÖKAD LOVPLIKT

- 1 § För området gäller att den generella lovplikten utökas till att gälla även följande:
- 1 mom Mindre tillbyggnad av en- och tvåbostadshus.
 - 2 mom Ändring av tak- eller fasadmateriäl på bostadshus samt omfärgning till annan färgkulör.
 - 3 mom Ändring av fönster på bostadshus som avsevärt påverkar byggnadens utseende.
 - 4 mom Rivning av byggnad eller del av byggnad.
 - 5 mom Uppförande eller större tillbyggnad av ekonomibyggnader för jordbruk eller därmed jämförliga näringar samt ändring av fasadmateriäl eller omfärgning till annan färgkulör.

BYGGNADERS PLACERING OCH UTFORMNING

- 2 § 1 mom Ny bebyggelse skall placeras så att den ansluter till det närliggande bebyggsemönstret eller placeras i lägen som liknar de traditionella tomplatserna.
- 2 mom Ny bebyggelse skall utformas med särskild hänsyn till områdets egenart.
- 3 mom Ändringar av en byggnad får inte förvanska dess karaktär eller anpassning till omgivningen.

OMRÅDESBESTÄMMELSER FÖR DALGÅNGS-LANDSKAPET MELLAN RICKEBASTA OCH HAGELSTENA

UPPSALA KOMMUN

UPPRÄTTAD 1 MARS 1989

Ob Kn 2

Stig Ahlgren
Bygglovarkitekt

Dan Thurman
Bebyggelse-
antikvarie

Övriga handlingar:

- Fastighetsförteckning

Antagen av BN: 1989-12-21

Laga kraft: 1990-01-13

OMRÅDESBESKRIVNING

Rickebasta ligger i sluttning ned mot ett elkärr med samma namn. Fram till 1660-talet var Rickebasta en by bestående av två gårdar. Den nuvarande gården bildades som säteri på 1660-talet av biskopen i Strängnäs Erik Emporagrus. Den kulturhistoriskt mycket värdefulla huvudbyggnaden, som har sexdelad plan, uppfördes troligen i slutet av 1600-talet. Det är en timrad och reveterad envåningsbyggnad med brutet tak. Det nuvarande taket har dock troligen tillkommit senare. I huset, som är mycket välbevarat, finns bland annat väggmålningar med landskapsmotiv. På gården finns även ett mindre bostadshus som liksom de timrade ekonomibyggnaderna är uppförda vid 1800-talets mitt.

Ålsike prästgård har en välbevarad mangårdstbyggnad från 1830 med en dekorativt utformad veranda från senare delen av 1800-talet. Byggnaden flankeras av två äldre byggnader, vilka troligen uppförts under 1700-talets andra hälft. Västra flygeln har tidigare varit arrendatorsbostad, medan den östra, som har brutet tak, tjänat som adjunktsbostad. På gården finns även en äldre timrad visthusbod.

Till prästgården hör också två mycket välbevarade torp, Brötet och Myrdal, vilka ligger på småbruten moränmark norr om gården. Brötet är ett f d soldattorp. Bostadshuset utgörs av en ålderdomlig sidokammarstuga från 1800-talets förra hälft med faluröd locklistpanel och enkupigt tegeltak. Bostadshuset till torpet Myrdal är även det en sidokammarstuga av hög ålder som sammanbyggts med en bod under samma taklag.

Årby by är mycket välbevarad radby, belägen i sydslutningen av en höjdrygg. Före laga skifte på 1870-talet bestod byn av tre gårdar. Samtliga gårdar ligger i dag kvar på ursprunglig plats och byn har behållit sin äldre karaktär med flera byggnader bevarade från tiden före laga skifte. Bostadshuset på Årby 1:5 uppfördes på 1840-talet och har femdelad plan och brutet tak. Ett trapphus har tillbyggt på 1940-talet. På gården finns även en ålderdomlig timrad matbod samt en loge i timmer, uppförd strax efter 1800-talets mitt. Även granngårdarna har sina äldre mangårdsbyggnader bevarade från tiden före 1800-talets mitt. På Årby 1:5 finns ett välbevarat bryggerhus från 1800-talets andra hälft och en äldre bodlänga i vilken tidigare funnits ett portlider. På byggnaden finns de gamla portliderstolparna bevarade med sina för Uppsalatrakten karakteristiska volutkrön. Strax norr om bytomten ligger Årby soldattorp med en sidokammarstuga från 1800-talets förra hälft samt ett timrat fähus troligen från andra hälften av 1800-talet.

Skäggesta f d folkskola är ett välbevarat exempel på en mindre landsbygdsskola. Det faluröda lilla skolhuset med en enkel förstukvist uppfördes på 1880-talet. Byggnaden omges av en trädgård och till skolan hör även en dass och uthuslänga samt en källare.

Hagelstens gård ligger på en kulle i kanten av det öppna slättlandskapet som utbreder sig i områdets östra del. Gårdens huvudbyggnad, en envåning, panelad timmerbyggnad med sexdelad plan, brutet tak och valmade gavelspetsar, uppfördes under 1700-talets förra hälft. Verandan har dock tillkommit på 1800-talet. Ett ståtligt timrat magasin från 1780-talet finns också på gården, vars övriga bebyggelse i huvudsak härrör från 1900-talets början.

Brantshammars gård ligger på en höjd ovanför Brantshammarssjön. Av kulturhistoriskt intresse är mangårdens byggnader. Mellan man- och fägård ligger en lång stall och portlidelänga från 1904 med ljusst fasspantpanelad fasad och falsat plåttak samt ovanpå portlidret ett klocktorn. Kring gårdsplanen med sina grusade gångar och stora levträd ligger även två bostadshus från 1904 med ljusst fasspantpanelade fasader och plåttak samt gårdens huvudbyggnad i två våningar från början av 1800-talet. Med undantag av huvudbyggnaden är samtliga byggnader bevarade i ursprungligt skick och utgör värdefulla exempel på den panelarkitektur som var modern kring sekelskiftet.

ALLMÄNNA REKOMMENDATIONER OCH HÄNSYN

Att ta hänsyn till landskapsbild och kulturhistoriska värden är en fråga om anpassning till den befintliga miljön. Det är av stor vikt att hänsyn tas till alla faktorer som tillsammans utgör områdets karaktär. Förutom bebyggelse rör det sig om skog av olika slag, åker, äng, alléer, äldre vägsträckningar, broar m m. Kulturlandskapet, som har en historisk kontinuitet som sträcker sig flera hundra år bakåt i tiden, är ett resultat av åtgärder utifrån helt andra förutsättningar och med annorlunda kunskapsstrategier än vad som finns idag.

Vad gäller hänsynen vid ombyggnader, reparationer och underhåll följer här några allmänna råd. Vanligtvis vilar de timrade husen på uppstaplade stenar i hörnen och vid olika knuttedjor. Om något hörn eller parti av byggnaden har sett sig finns speciella domkrafter för ändamålet. Mellan dessa bärande partier finns många gånger lösa eller i kalkbruk lagda stenar. Andra hus, såväl timrade som av resvirke eller regelkonstruktioner vilar på stengrunder av huggen gråsten. Vid omfogning eller andra åtgärder på grundkonstruktionen är det viktigt att sörja för god ventilation under golvbjälklagen, annars kan det snabbt fuktproblem uppstå. En knuttimrad stomme är elastisk och tål rörelser i konstruktionen varför ett nedsjunket bjälklag ej nödvändigtvis behöver åtgärdas. Vid en eventuell tillbyggnad till timmerstommen bör den nya delen utformas så att rörelserna i timmerstommen förhindras. En byggnad behöver ej kasseras för att ett antal timmerstockar är skadade. Metoder för att byta ut delar av timmerstockar finns beskrivna i "Skansens handbok i vården av gamla byggnader".

Vid lagning av putsade fasader bör rent kalkbruk av våtsläckt kalk användas och fasaden avfärgas med kalkfärg. Kalkputs och kalkfärg är tekniskt överlägsna nyare typer av färgskikt genom att de släpper igenom fukt och lätt kan kompletteras. För att säkrast erhålla ett lyckat resultat kan upplysningar om metoder och material inhämtas hos Upplandsmuseet.

En- eller tvåkupigt lertegel är det vanligaste takmaterialet på bostadshus och bör bibehållas.

Skadade delar i panelen kan bytas ut bitvis. Plåt- och plastpaneler stör byggnadens karaktär och ska helt undvikas. Vid fasadbyte ska stor hänsyn tas till prydnadslister, profileringar m m. Är huset arkitekturtriat kan originalritningen ge intressanta upplysningar om hur bebyggelsen en gång var tänkt.

Fönstren har mycket stor betydelse för byggnadens utseende och karaktär. Den vanligaste fönstertypen under 1800-talet och början av 1900-talet var s k tvåluftfönster med sex rutor. Dessa fönster var oftast gjorda av noggrant utvalt kärnvirke och kan vid kontinuerligt underhåll få en mycket lång livslängd. Om delar av fönstret rötskadats kan dessa bytas ut och fönstret kittas om. Om man sedan stryker det med linoljefärg, som tränger in i träet, kan fönstret återta sin stabilitet. Ett friskt fönster med innanfönster och ordentlig tätning isolerar lika bra som ett treglasfönster. Om man ändå måste byta ut fönster bör det ersättas med nya som har samma mått och proportioner som de gamla. Det behöver ej bli dyrare att måttbeställa nya fönster eftersom man då slipper de justeringar som annars måste göras i stommen.

Vid ommålning och bättringsmålning bör man i de flesta fall använda samma färgtyp som tidigare använts. Att måla över äldre färgtyper med moderna material innebär alltid en teknisk risk. Detta har många i efterhand bittert fått erfara. Nästkommande underhåll har ofta blivit ytterst komplicerat att genomföra, samtidigt som en återgång till tidigare ytbehandling inte längre varit möjlig med mindre än att all färg avlägsnats. Sådana konsekvenser blir dock sällan uppenbara förrän garantitiden, som vanligen är 1-2 år, gått ut. Fastighetsägaren tvingas i praktiken all ensam stå för följderna. Att byta färgtyp leder även till utseendemässiga förändringar. Har tidigare målningsbehandling fungerat väl bör man undvika att bryta mot traditionen. På landsbygdens bebyggelse har sedan 1800-talet vanligen använts falu rödfärg, tidigare även blandad med tjära. Falu rödfärg är fortfarande en billig och bra färg men man bör vid inköp kontrollera att färgen är matt och fri från latextillsatser. Färdig rödfärg innehåller numer olja och färgar inte av sig. All plastfärg bör undvikas utvändigt, eftersom den gärna stänger in fukten i träet och därigenom påskyndar förruttnelseprocessen. Paneler av hyvlat virke samt fönstersnickerier och foder underhålls bäst med linoljefärg. Linoljefärg har använts för utvändigt målning sedan 1700-talet. Färgen blev vanlig i samband med att timmerhusen började kläs in med träpanel. På 1800-talet blev färgen mer allmänt spridd och kom sedan att ända till mitten av 1900-talet att dominera på trähus i de fall där inte rödfärg användes.

En tilläggsisolering av en byggnad kan utföras på många sätt. Att utvändigt tilläggsisolera med tjocka material kan många gånger förvanska byggnadens proportioner och därmed dess karaktär. Ta gärna kontakt med antikvarisk expertis på Upplandsmuseet och kommunens energisparrådgivare för att erhålla tips om bästa metod för just ert hus.

En riktig princip vid ombyggnader och kompletteringar av äldre byggnader är att göra så få ingrepp som möjligt och så långt det är möjligt återanvända husets ursprungliga detaljer. Undvik förändringar som förvanskar exteriör eller planlösningar. Många gånger kan ett uthus vara att föredra istället för att förvanska ett äldre hus. Innan nya ingrepp görs bör man vara medveten om byggnadens ursprungliga roll och utformning för att ingreppen ska bli så väl avvägda som möjligt. Dessutom bör hänsyn tas till trädgårdar, vårdträd och dylikt.